

28.12.2010

Dnro 1485/4/09

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Jussi Pajuoja

Esitteljä: Vanhempi oikeusasiamiehensihteeri Juha Haapamäki

LÄSNÄOLO KOTIETSINNÄSSÄ

1

KANTELU

Kantelija arvosteli asianajaja Markku Fredmanin 23.4.2009 laatimassa kantelussapoliisin menettelyä. Hän kertoi, ettei hänen sallittu pyynnöstään huolimatta olla läsnä hänen kotonaan ja muissa hänen hallinnassaan olleissa tiloissa toimitetuissa lukuisissa kotietsinnöissä. Kantelijan mukaan hän olisi läsnä ollessaan voinut selvittää kasvattamiinsa hampukasveihin liittyviä seikkoja. Se, ettei hänen sallittu olla läsnä kotietsinnöillä oli vaikeuttanut asian selvittämistä ja mahdollisesti aiheuttanut myös vahinkoa kasvatuksen laadun ja määrän jäätyä pitkälti arvionvaraiseksi.

3

RATKAISU

3.1

Tapahtumatietoja

Kantelijan asunnossa sekä hänen käytössään olleissa autopajassa ja maalaistalossa tehtiin lukuisia kotietsintöjä tammi-, helmi- ja lokakuussa 2008. Selvityksen mukaan hän oli kotietsintöjen aikaan rikosepäilyn vuoksi kiinniotettuna, pidätettynä tai vangittuna, eikä hän saanut olla läsnä yhdessäkään kotietsinnässä. Kysymys on ollut kahdesta esitutkinnasta, joissa häntä on epäilty törkeästä huumausainerikoksesta, muun muassa hampun viljelystä käytettäväksi huumausaineena.

Saadun selvityksen mukaan rikosylikomisario päätti, ettei kantelijan sallita olla läsnä kotietsinöillä. Tämä päätös perustui turvallisuussyihin: Kantelijalla tiedettiin poliisin mukaan olevan entisyyttä "räjähteiden holtittomassa käsittelyssä" ja oli tiedustelutietoa, että hänellä olisi hallussaan luvattomia räjähteitä. Näin ollen ei haluttu vaarantaa kantelijan eikä poliisimiesten turvallisuutta. Lisäksi saaduissa selvityksissä on vedottu siihen, ettei kantelija pyytänyt päästä mukaan kotietsinöille.

3.2

Kannanotto

Yleistä

Pakkokeinolain 5 luvun 4 §:n 2 momentin mukaan sille, jonka luona kotietsintä pidetään, tai hänen poissa ollessaan jollekin hänen talonväkeensä kuuluvalle paikalla olevalle on annettava tilaisuus olla etsinnässä saapuvilla ja kutsua siihen todistaja, jollei se viivytä toimitusta.

Pakkokeinolain ja sitä edeltäneen takavarikkolain esitöissä ei ole tarkemmin otettu kantaa siihen, miten pykälää olisi tulkittava. Eduskunnan lakivaliokunta totesi pakkokeinolakia säädettäessä (LaVM 9/1986 vp), että voimassa olevan lain mukaan asianomaisella on sekä oikeus olla saapuvilla kotietsinnässä että kutsua todistaja ja että lakia ei tältä osin ollut tarkoitus muuttaa.

Oikeuskirjallisuudessa on todettu seuraavaa. "Paikan haltijalle tai hänen kotiväkeensä kuuluvalla on aina annettava tilaisuus olla etsinnässä saapuvilla. Tämä tarkoittaa sitä, että hänet on kutsuttava paikalle, jos hänen saapumisensa ei aiheuta viivytystä. Paikan haltijalla on ehdoton oikeus kutsua oma todistajansa, jollei se viivytä toimitusta" (Helminen ym./Esitutkinta ja pakkokeinot s. 669).

Esitutkinnan tulee asianosaisiin nähden olla mahdollisimman avointa. Läsnäolo-oikeus on yksi osa tätä avoimuutta, ja sillä voidaan osaltaan esimerkiksi ehkäistä epäilyjä ja väitteitä viranomaistenväärinkäytöksistä. Epäillyn läsnäolo voi myös edesauttaa asian selvittämistä ja hän voi läsnä ollessaan valvoa etujaan. Käsitykseni mukaan kotietsintään väistämättä sisältyvää puuttumista kotirauhaan ja yksityisyyteen myös lieventää, jos paikan haltija ja/tai hänen kutsumansa todistaja on läsnä. Korostan myös, että läsnäolo-oikeus ja oikeus kutsua todistaja ovat itsenäisiä oikeuksia ja niiden toteuttamisen edellytyksiä tulee harkita kumpaakin erikseen.

Rikoksesta epäillyn läsnäolo-oikeutta kotietsinnässä on painottanut myös Euroopan ihmisoikeustuomioistuin (EIT) esimerkiksi ratkaisussaan *Lisica v. Kroatia* (25.2.2010). Tuossa tapauksessa EIT totesi, että koska epäillyt eivät olleet tuntemattomia eivätkä etsityt todisteet häviämiskaavassa, ei ollut hyviä syitä sille, että etsintöjä oli toimitettu (autossa) ilman että epäillyt tai heidän avustajansa tai edes joku ulkopuolinen todistaja oli ollut paikalla. Sinänsä kansallinen laki oli sallinut etsinnän ilman epäiltyjen läsnäoloa. EIT katsoi, että tällä menettelyllä oli loukattu ihmisoikeussopimuksen 6 artiklaa (oikeudenmukainen oikeudenkäynti), vaikka syytetyillä oli ollut oikeudenkäynnissä mahdollisuus riitauttaa etsinnällä löydetyn keskeisen todisteen autenttisuus ja vaatia sen hylkäämistä. Toteankin, että läsnäolo-oikeuden huomiotta jättämisellä voi siten olla vaikutusta myös perustuslaissa taatun oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutumiseen.

Laillisuusvalvonnassa on katsottu perustelluksi, että poliisi nimenomaan oma-aloitteisesti ilmoittaa pakkokeinon kohteelle hänen oikeuksistaan. Ei ole realistista olettaa, että kaikki tuntisivat pakkokeinolain ja esimerkiksi osaisivat itse pyytää mahdollisuutta läsnäoloon ja varsinkin oman todistajan kutsumista kotietsintään. Kun lainsäätäjät on tällaiset oikeudet katsonut aiheelliseksi säätää, niin lie nee tarkoitus, että sitä saisivat käyttää kaikki, jotka pitävät sitä tarpeellisena eivätkä vain pakkokeinolain tuntevat henkilöt. Se, että pakkokeinojen kohteeksi joutuville henkilöille nimenomaisesti annetaan tieto heidän oikeuksistaan, olisi perusoikeusmyönteistä viranomaistoimintaa. Tähän poliisia velvoittaa jo perustuslain 22 §, jonka mukaan julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen.

Jos se, jonka luona kotietsintä pidetään, on kotietsinnän aloittamishetkellä kiinniotettuna, pidätettynä tai vangittuna, tulee poliisin antaa hänelle tilaisuus olla läsnä etsinnässä saapuvilla ja kutsua siihen todistaja. Näin on katsonut myös sisäasiainministeriön poliisiosasto eräässä aiemmin antamassaan lausunnossa. Tätä perusteltiin sillä, että johtuu viranomaisten määräämästä pakkokeinosta, ettei henkilö ole kotietsinnän kohteessa sen aloittamishetkellä. On tietenkin mahdollista, että kotietsintä toimitetaan niin kaukana epäillyn säilytyspaikasta, että läsnäolo-oikeuden järjestäminen viivyttäisi merkittävästi toimitusta – todistajan paikalle kutsuminen voi olla eri asemassa. Joka tapauksessa vasta sen jälkeen, kun epäillyn mielipidettä on tiedusteltu, on mahdollista arvioida, viivästyttäisikö esimerkiksi todistajan läsnäolon järjestäminen etsintää.

Mikäli kotietsinnän kohteen haltija ilmaisee haluavansa puheena olevia oikeuksiaan käyttää, tulee siis mahdollisuus tähän pyrkiä järjestämään. Ainoana poikkeuksena lain mukaan tästä on tilanne, joka ei siedä viivytystä.

Lain esitöissä ei ole kuvattu sisällöllisesti sitä, mitä tällä pakkokeinolain 5 luvun 4 §:n 2 momentin viivytys-termillä lähemmin tarkoitetaan. Sanamuotonsa mukaan viivytys viittaa mielestäni selvimmin senkaltaiseen tilanteeseen, jossa esitutkintaviranomaisen toimenpiteitä jouduttaisiin lykkäämään henkilön tai todistajan tavoittamiseksi ja/tai hänen paikalle saapumisensa odottamiseksi.

Pakkokeinolain 5 luvun 4 §:n 2 momentin sisältämää poikkeusta pääsääntönä pidettävään läsnäolo-oikeuteen on mielestäni tulkittava ahtaasti. Viime kädessä on edellä todetusti kysymys perusoikeutena turvatuista yksityiselämän ja kotirauhan suojasta sekä myös oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutumisesta. Läsnäolo-oikeus on mahdollista evätä ainoastaan silloin, kun läsnäolo-oikeuden toteuttaminen konkreettisesti viivyttäisi toimitusta ja näin vaarantaisi sen tarkoituksen toteutumisen. Merkityksetön viivästyminen ei oikeuta tinkimään läsnäolo-oikeudesta tai todistajan kutsumisesta.

Rikosylikomisarion menettelyn arviointi

Totean ensinnäkin, että poliisimiehet ovat kiistäneet kantelijan väitteen siitä, että hän olisi pyytänyt päästä mukaan kotietsinnöille. Tällä epäselväksi jäävällä seikalla ei kuitenkaan ole asian ratkaisun kannalta merkitystä. Kuten edellä on todettu, kun kantelija on ollut vapautensa menettäneenä kotietsintöjen aikaan, hänelle olisi lähtökohtaisesti tullut tarjota mahdollisuus olla kotietsinnässä mukana ilman pyyntöäkin. Poliisiin tulee itse oma-aloitteisesti tiedustella vapautensa menettäneeltä halukkuutta läsnäoloon ja oman todistajan paikalle kutsumiseen. Tätä mieltä ovat olleet myös niin poliisipäällikkö kuin lääninhallituksen poliisiosastokin.

Näin ei tässä tapauksessa ole selvityksen mukaan tehty. Tästä virheellisestä menettelystä vastaa rikosylikomisario.

Selvityksen mukaan näyttää siltä, että poliisi ei olisi edes pyynnöstä sallinut kantelijan läsnäoloa kotietsinnöillä. Tältä osin totean, että läsnäolon esteeksi on pakkokeinolaissa säädetty vain toimituksen viivästyminen. Laki ei nimenomaisesti mainitse poliisiin työturvallisuutta tällaisena perusteena.

On kuitenkin mahdollista, että paikan haltija tai hänen kutsumansa todistaja käyttäytyvät niin, että kotietsintä käy mahdottomaksi tai sen tarkoitus olennaisesti vaarantuu. Tällöin on käsityksenimukaan joissain tapauksissa mahdollista, ettei heidän sallita olla läsnä kotietsinnällä. Tuollaista tilannetta voidaan nimittäin mielestäni perustellusti tulkita siten, että kotietsintä viivästyisi, jos paikan haltijan annettaisiin olla läsnä. Lainkohdan ilmaisu "jollei se viivytä toimitusta" viittaa kuitenkin vähintään varsin vahvaan todennäköisyyteen. Joka tapauksessa en siis pidä poissuljettuna sellaista tulkintaa, että poliisin työturvallisuuden vuoksi tilan haltijan ei anneta olla läsnä kotietsinnässä. Tätä perustetta ei kuitenkaan voida käyttää rutiininomaisesti, vaan vain hyvin poikkeuksellisissa tapauksissa. Keneltäkään ei voida ilman vahvoja ja konkreettisia perusteita kieltää kaikille kotietsinnän kohteille lähtökohtaisesti kuuluvaa läsnäolo-oikeutta.

Ylipäätään tulisi hyvin tarkasti harkita muut mahdollisuudet – kuten vartiointi – ennen kuin päädytään kokonaan kieltämään läsnäolo kotietsinnällä. Jo toimenpiteitä suunniteltaessa tulisi ottaa huomioon se, miten niiden kohteiden lailliset oikeudet voidaan asianmukaisesti turvata – tai jos niitä on välttämätöntä rajoittaa, miten tuo rajoitus olisi mahdollisimman vähäinen.

En siis missään tapauksessa halua kiistää työturvallisuuden varmistamisen tärkeyttä poliisin työssä. Pidän kuitenkin tässä tapauksessa esitettyjä perusteita jossain määrin epämääräisinä. En ole täysin vakuuttunut, etteikö kantelijan läsnäoloa olisi voitu sallia esimerkiksi riittävästi vartioituna. Selvityksistä ei käy ilmi, että tässä tapauksessa olisi edes harkittu vähemmän hänen läsnäolo-oikeuteen puuttuvaa menettelyä.

Selvästi virheellisenä pidän sitä, että tässä tapauksessa ei selvityksen perusteella arvioituna ole lainkaan erikseen harkittu saati kysytty kantelijalta sitä, haluaisiko hän kutsua kotietsintöihin oman todistajansa. Todistajan paikalla oloon ei olisi ilmeisestikään liittynyt selvityksissä mainittuja, kantelijan henkilöön liittyviä työturvallisuutta vaarantavaksi katsottuja seikkoja. Kuten edellä on jo todettu, läsnäolo-oikeus ja todistajan kutsumisoikeus ovat erillisiä oikeuksia, joiden edellytyksiä on harkittava itsenäisesti.

Myös sekä poliisipäällikkö että lääninhallituksen poliisiosasto ovat katsoneet, että kantelijan avustajalle tai muulle hänen mahdollisesti nimeämälleen henkilölle olisi tullut antaa tilaisuus olla läsnä kotietsintöissä (ensimmäistä kotietsintää lukuun ottamatta).

Lopuksi totean, että kirjallisessa kantelumenettelyssä on jälkikäteen hyvin vaikeaa arvioida, olisiko kantelija etsinnöissä läsnä ollessaan voinut edesauttaa asian selvittämistä ja tuoda esiin puolestaan puhuvia seikkoja. Sinänsä tämäkin näkökohta puhuu läsnäolon sallimisen puolesta; epäilty tietää usein itse eniten toiminnastaan ja voi halutessaan selvittää sitä. Selvitysten mukaan poliisi on laajasti videoinut ja kuvannut kasvatusolosuhteet. Kantelijalla on myös ollut sekä kuulusteluissa että asiansa tuomioistuinkäsittelyssä mahdollisuus kyseenalaistaa poliisin löydökset ja toimintatapa esimerkiksi sadon käsittelyssä ja kasvimassan THC-pitoisuuden selvittämisessä. Tuomioistuin on siellä esitetyn näytön perusteella arvioinut esitetyn näytön vakuuttavuuden. Käytettävissäni olevan selvityksen perusteella ei ole osoitettavissa, että poliisin menettelyllä olisi loukattu kantelijan oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin.

4

TOIMENPITEET

Saatan edellä kohdassa 3.2 esittämäni käsityksen rikosylikomisarion menettelyn virheellisyydestä hänen tietoonsa ja kiinnitän muutoinkin hänen huomiotaan tuossa kohdassa esittämiini näkökohtiin. Tässä tarkoituksessa lähetän hänelle jäljennöksen tästä päätöksestäni.

Muihin toimenpiteisiin asia ei anna aiheutta.